

Το δεδουλευμένο στη δίκη του δικονομικού πλουραλισμού

Κωνσταντίνου Θ. Γιαννακόπουλου
Αν. Καθηγητή Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισαγωγή

Ο θεσμός του δεδουλευμένου είναι μια σημαντική κληρονομιά, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως έχει κρίνει και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), «...προκειμένου να διασφαλισθεί τόσο η σταθερότητα του δικαίου και των εννόμων σχέσεων όσο και η ορθή απονομή της δικαιοσύνης, επιβάλλεται να μην μπορεί να τεθεί ζήτημα κύρους των δικαστικών αποφάσεων οι οποίες έχουν αποκτήσει ισχύ δεδουλευμένου μετά την εξάντληση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων ή μετά την εκπνοή των προθεσμιών που τάσσονται για την άσκηση των ενδίκων αυτών μέσων...»¹.

Βεβαίως, την ασφάλεια δικαίου και την ορθή απονομή της δικαιοσύνης υπηρετούν και πολλοί άλλοι συναφείς θεσμοί, όπως το διαπλαστικό αποτέλεσμα², η πραγματική ή η βεβαιωτική ενέργεια των δικαστικών αποφάσεων³, η αρχή *ne bis in idem*⁴, το τεκμήριο αθωότητας⁵, το λεγόμενο «ερμηνευτικό δεδουλευμένο»⁶, η υποχρέωση της Διοίκησης να συμμορφώνεται στις δικαστικές αποφάσεις⁷, καθώς επίσης και οι μηχανισμοί άρσης της σύγκρουσης αντιφατικών ή ασυμβίβαστων αποφάσεων⁸. Ωστόσο, το δεδουλευμένο, υπό τη διττή έννοια του απρόσβλητου της απόφασης (τυπικό δεδουλευμένο) και της δεσμευτικής ισχύος της δικαστικής κρίσης

¹ ΔΕΕ, 29.7.2019, C-620/17, Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelepe, σκέψη 54.

² Βλ. Χ. Χρυσανθάκη, Το «δεδουλευμένο» της ακυρωτικής απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σ. 19 επ., Π.Δ. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 6^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, αρ. 789.

³ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., αρ. 790-792.

⁴ Βλ. Μ. Μουστάκα, Η αρχή *ne bis in idem* και το ελληνικό διοικητικό δίκαιο. Το αβέβαιο μέλλον μιας [κάποτε] πολλά υποσχόμενης αρχής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, Π. Γιαννόπουλου, «Η αρχή *ne bis in idem* στην πολιτική δίκη ως εκδήλωση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη κατά το άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ. Αντίκτυπος της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο εθνικό δικονομικό δίκαιο», Αρμενόπουλος 2016, σ. 383 επ..

⁵ Βλ. Β. Μπουκουβάλα, «Η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και του τεκμηρίου αθωότητας στις αγωγές αποζημιώσεως ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», 9 & 10 Μαΐου 2019, Κομοτηνή, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.esdi.gr/nex/index.php/el/component/content/article/102presentation/news/dimosieuseis/587-epimorfotiko-seminario-dik-leitourgouon-me-thema-sxesi-politikis-poinikis-dioikitikis-dikis-9-10maiou-2019-komotini-eisigiseis>.

⁶ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη : οι ελληνικές δυσχέρειες προσαρμογής στην ευρωπαϊκή δημόσια τάξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σ. 373, Ι. S. Delicostopoulos, «L' autorité du précédent des arrêts de la Cour européenne des droits de l' homme», ΔτΑ 23/2004, σ. 831 επ..

⁷ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., αρ. 794, Η. Κουβαρά, Η Διοικητική Δικαιοσύνη ως δικαιοτελεστική λειτουργία. Συμβολή στην αποτελεσματικότητα της Διοικητικής Δικαιοσύνης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ. 104 επ..

⁸ Βλ. Κ. Μπέη, «Σύγκρουση αντιφατικών δεδουλευμένων», Δ 1992, σ. 670 επ., Ν. Νίκα, «Σύγκρουση δεδουλευμένων», προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο Μητσόπουλου (ΙΙ), Δ 1992, σ. 585 επ..

μεταξύ των διαδίκων (ουσιαστικό δεδικασμένο)⁹, εξακολουθεί να εμφανίζεται ως ο πλέον θεμελιώδης και παραδοσιακός θεσμός που συνδέεται με τις συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων, καθώς αποτυπώνει την πραγματική ισχύ του δικαίου στην ατομική περίπτωση¹⁰.

Οι διάδικοι μοιάζουν να θεωρούν αυτονόητο μετά το τέλος μιας δίκης ότι η σχετική απόφαση θα δεσμεύει κάθε επόμενη δίκη που τους αφορά, διότι είναι βαθιά ριζωμένη η αντίληψη του δεδικασμένου ως «νόμου» των διαδίκων¹¹. Εντούτοις, η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική. Το δεδικασμένο δεν αποτελεί την απόλυτη και σταθερή αλήθεια. Η δεσμευτικότητά του μπορεί να ανατραπεί ή να απομειωθεί, όταν βρεθεί στη δοκιμασία να εξεταστεί από έναν άλλο δικαστή. Και, στις μέρες μας, αυτοί οι άλλοι δικαστές είναι πλέον πολυάριθμοι, καθώς επικρατεί ένας ιδιαιτέρως περίπλοκος δικονομικός πλουραλισμός.

Ο πλουραλισμός αυτός εκκινεί εκ του «*προβλεπομένου από το Σύνταγμα οργανωτικού σχήματος των χωριστών δικαιοδοσιών*»¹² και περιπλέκεται περαιτέρω στο εσωτερικό της δικαιοδοσίας των διοικητικών δικαστηρίων, εξαιτίας της ύπαρξης διακριτών δικονομικών καθεστώτων επίλυσης των ακυρωτικών ή των ουσιαστικών διοικητικών διαφορών ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Την ίδια στιγμή, ο εξευρωπαϊσμός του εθνικού δικαίου επιτείνει την πολυπλοκότητα του δικονομικού πλουραλισμού, εξαιτίας του λεγόμενου «*συνταγματικού πλουραλισμού*» που επικρατεί στην Ευρώπη. Το εθνικό δικονομικό δίκαιο επικαθορίζεται από τις δύο συνιστώσες του ευρωπαϊκού δικαίου, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και από τον συνακόλουθο διάλογο μεταξύ των εθνικών δικαστών και των δύο αντίστοιχων ευρωπαϊκών δικαστηρίων, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και του ΔΕΕ. Σε μια πρώτη προσέγγιση, αυτός ο διάλογος φαντάζει ως ένας ήπιος, σχεδόν ιδανικός, τρόπος συντονισμού κάθε εθνικής με τις δύο ευρωπαϊκές έννομες τάξεις. Η εντύπωση αυτή μεγαλώνει, ιδίως, αν σταθεί κανείς σε διακηρύξεις, όπως αυτές του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με τις οποίες υφίσταται «*...υποχρέωση εναρμόνισης των συνταγματικών διατάξεων με τους κανόνες του κοινοτικού δικαίου...*»¹³, το δε Σύνταγμα «*...πρέπει [επίσης] να ερμηνεύεται [...] στο μέτρο του εφικτού, κατά τρόπο "φιλικό" προς την ΕΣΔΑ, όπως αυτή ερμηνεύεται και εφαρμόζεται από το ΕΔΔΑ...*»¹⁴. Ωστόσο, ελλείπει ενιαίου ευρωπαϊκού συνταγματικού πλαισίου και τυπικών διαδικασιών άρσης των συγκρούσεων μεταξύ των εθνικών και των δύο ευρωπαϊκών δικαιοδοσιών, στην πράξη, ο διάλογος των δικαστών υπερβαίνει κάθε διαδικασία ιεράρχησης και εξελίσσεται, κατά τρόπο ασύμμετρο, κατά περίπτωση περισσότερο ή λιγότερο

⁹ Βλ. Π. Λαζαράτου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, αρ. 1132.

¹⁰ Βλ. Ε. Ποδημάτα, «Σκέψεις για το δεδικασμένο στο πεδίο της διοικητικής δικονομίας», *Αρμενόπουλος* 2005, σ. 1714.

¹¹ Βλ. Ν. Παπασπύρου, «Η ελληνική επιστήμη του αστικού δικαίου και η υποδοχή του συστήματος παρεμπιπτοντος δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων», *ΕφημΔΔ* 3/2014, σ. 378 επ., ιδίως σ. 383.

¹² Βλ. ΣτΕ Ολ. 2490/2006 (σκέψη 7). Βλ. και ΣτΕ (7μ.) 2574/2006 (σκέψη 5).

¹³ Βλ. ΣτΕ Ολ. 3470/2011 (σκέψη 9).

¹⁴ Βλ. ΣτΕ (7μ.) 1992/2016 (σκέψη 8) και ΣτΕ (7μ.) 1993/2016 (σκέψη 9).

συγκρουσιακό, ως μια διαρκής διαπραγμάτευση του δικαίου που, τελικώς, υπονομεύει τη συνοχή των επιμέρους εννόμων τάξεων και δικαιοδοσιών¹⁵. Σταδιακώς, ο συνταγματικός και, συνακόλουθα, ο δικονομικός πλουραλισμός απορρυθμίζουν, στην πράξη, τόσο το ουσιαστικό όσο και το δικονομικό δίκαιο, σε βάρος της ασφάλειας δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, η λογική ότι, σε κάθε διαφορά ή υπόθεση, κάποιος έχει «τον τελευταίο λόγο», φαίνεται να απουσιάζει, με αποτέλεσμα ο θεσμός του δεδिकाσμένου συνεχώς να σχετικοποιείται. Και ενώ ο θεσμός αυτός διαμορφώθηκε, κατά τον Montesquieu, για να διασφαλίζει την κοινωνική ειρήνη και την ηρεμία των οικογενειών¹⁶, πλέον το δεδικασμένο σε όλες τις πτυχές του δεν διασφαλίζει πάντοτε ούτε καν «...την πνευματική ηρεμία και την εσωτερική γαλήνη των δικαστών...»¹⁷.

Η μελέτη των αλληλεπιδράσεων τόσο μεταξύ διοικητικής και πολιτικής δίκης όσο και μεταξύ διοικητικής και ποινικής δίκης δείχνει ότι η λειτουργικότητα του θεσμού του δεδικασμένου, πράγματι, κλονίζεται μέσα στη δίνη του παραπάνω δικονομικού πλουραλισμού. Τούτο γίνεται φανερό από την οπτική γωνία και των δύο κύριων συνιστωσών αυτού του πλουραλισμού: αφενός, της συνταγματικής διάκρισης των δικαιοδοσιών (I) και, αφετέρου, του διαλόγου μεταξύ των εθνικών και των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων (II).

I. Η διάκριση των δικαιοδοσιών

Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υπάρχει ένα ενιαίο δεδικασμένο, αλλά τρία, που αντιστοιχούν στη διοικητική, την πολιτική και την ποινική δικαιοσύνη. Ακόμη και αν, μεταξύ τους, υπάρχει μια κοινή λογική¹⁸, κάθε δικαιοδοσία ρυθμίζει το δεδικασμένο της με διαφορετικό τρόπο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την έναρξη της ισχύος του ήδη από το στάδιο της τελεσιδικίας στη διοικητική και την πολιτική δικαιοσύνη, σε αντιδιαστολή με το δεδικασμένο στην ποινική δικαιοσύνη, που προϋποθέτει το αμετάκλητο της απόφασης¹⁹. Σε αυτό το θεσμικό πλαίσιο, το οποίο

¹⁵ Βλ. C. Yannakopoulos, *La déréglementation constitutionnelle en Europe*, Editions Sakkoulas, Athènes-Salonique, 2019, ιδίως αρ. 148 επ..

¹⁶ «...*le repos des familles et de la société toute entière se fonde non seulement sur ce qui est juste mais sur ce qui est fini...*».

¹⁷ Φράση του J. Buffét, Προέδρου του Β' Πολιτικού Τμήματος του γαλλικού Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου (Cour de cassation), η οποία μνημονεύεται από τον J.-P. Dintilhac, «*La vérité de la chose jugée*», https://www.courdecassation.fr/publications_26/rapport_annuel_36/rapport_2004_173/deuxieme_partie_tudes_documents_176/tudes_theme_verite_178/jugee_m.6392.html, σ. 2.

¹⁸ Βλ. Π. Γέσιου-Φαλτσή, «Όρια δεσμεύσεως των πολιτικών δικαστηρίων από το δεδικασμένο αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων» (γνωμοδότηση), in: Π. Γέσιου-Φαλτσή, *Η δικονομική έννομη τάξη, τόμος V, Μελέτες και γνωμοδοτήσεις αστικού δικονομικού δικαίου και ευρωπαϊκού δικονομικού δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019, σ. 191 επ., ιδίως σ. 199-200, Ε. Ποδηματά, ό.π..

¹⁹ Βλ. τα άρθρα 321 ΚΠολΔ, 57 ΚΠΔ, 197 ΚΔΔ, 50, παρ. 5, ΠΔ 18/1989 και 91-94 ΠΔ 1225/1981. Βλ. και Ε. Κουτούπα-Ρεγκάκου, *Το δεδικασμένο των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002, Ε. Ποδηματά, «Το δεδικασμένο στο πεδίο της διοικητικής δικονομίας», *ΕλλΔνη* 2006, σ. 629 επ., Ε. Σπηλιωτόπουλου, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τόμος 2, 15^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σ. 138 επ., Ν. Κ. Κλαμαρή - Σ. Ν. Κουσουλή - Σ. Σ. Πανταζόπουλου, *Πολιτική Δικονομία (Οργανισμός δικαστηρίων - Γενική εισαγωγή και διαδικασία στα πρωτοβάθμια δικαστήρια - Απόδειξη)*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 615 επ., Ν. Νίκα, *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 551 επ..

συνηγορεί υπέρ της δικονομικής φύσης του θεσμού του δεδικασμένου²⁰, το τελευταίο αποτελεί, καταρχήν, αντικείμενο ιδιαίτερης προστασίας στο εσωτερικό της δικαιοδοσίας που το παράγει. Αυτό συμβαίνει και στη διοικητική δικαιοσύνη²¹. Μολονότι δε, τα τελευταία χρόνια, η συρρίκνωση των λόγων αναίρεσης έχει περιορίσει την έκταση του ελέγχου της τήρησης αυτής της δεσμευτικότητας²², υπάρχουν διάφορες ενδείξεις της ενδο-δικαιοδοτικής αντοχής του δεδικασμένου. Μεταξύ αυτών, αξίζει να επισημανθεί ότι, παρά τις σημαντικές μεταβολές που επήλθαν στη δικονομία των φορολογικών και τελωνειακών διαφορών λόγω της οικονομικής κρίσης, και σε αυτές τις διοικητικές διαφορές διατηρήθηκε ο αυτεπάγγελτος έλεγχος τυχόν παράβασης του δεδικασμένου²³. Επιπλέον, έχει κριθεί ότι η εισαγωγή του θεσμού της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση²⁴ δεν έχει ως σκοπό να ανατρέψει το δεδικασμένο που απορρέει από την απόφαση με την οποία περατώθηκε η κύρια διαφορά²⁵.

Ενώπιον των δικαστηρίων των άλλων δικαιοδοσιών, η λειτουργικότητα του δεδικασμένου υποχωρεί. Ωστόσο, η συνταγματική διάκριση των δικαιοδοσιών, καίτοι επιτάσσει τη δεσμευτικότητα του δεδικασμένου καταρχήν μόνον εντός της οικείας δικαιοδοσίας, δεν επιδιώκει την αντιπαράθεση των δικαιοδοσιών²⁶. Κατά τούτο, επιβάλλεται μεν η αποτροπή των επεμβάσεων της μίας δικαιοδοσίας στο λειτουργικό έργο των άλλων, αλλά και η κατ' εξαίρεση δέσμευση της καθεμίας δικαιοδοσίας από τις αποφάσεις που πηγάζουν από τις άλλες²⁷. Συνεπώς, δεν απαγορεύεται η πρόβλεψη δέσμευσης των δικαστηρίων μιας δικαιοδοσίας από αποφάσεις των δικαστηρίων άλλης δικαιοδοσίας²⁸. Πλην όμως, στην περίπτωση αυτή, η δεσμευτικότητα των δικαστικών αποφάσεων φαίνεται να μην στηρίζεται καταρχήν στο δεδικασμένο, αλλά σε ουσιαστικής προέλευσης θεσμούς, όπως η διαπλαστική ενέργεια ορισμένων αποφάσεων, και σε μια ιδιαιτέρως σύνθετη και μεταβλητή γεωμετρία ειδικών κανόνων και αρχών που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των δικαιοδοσιών. Συναφώς, δεν είναι τυχαίο ότι, στη διοικητική δικονομία, οι σχετικές ρυθμίσεις του άρθρου 5, παρ. 2, του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που κυρώθηκε με τον Ν. 2717/1999 (ΚΔΔ), περιλαμβάνονται –επιτυχώς πλέον– στο κεφάλαιο που αφορά τη «Δικαιοδοσία» και

²⁰ Βλ. Ευ. Παυλίδου, «Δογματικά και πρακτικά ζητήματα από τη διασταύρωση πολιτικής και διοικητικής δίκης», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.humanrightscaselaw.gr/uploads/4/8/0/3/48039377/Παυλίδου_Εισήγηση_ΕΣΔι_15-6-2018.pdf, σ. 9.

²¹ Βλ., ενδεικτικώς, ΣτΕ 292/2018, 798/2017, 494/2017, 3001/2015, 2089/2012, 1834/2012, 1692/2007. Βλ., επίσης, ως προς τη δεσμευτικότητα του δεδικασμένου των αποφάσεων του Ελεγκτικού Συνεδρίου ενώπιον των διοικητικών εφετείων, ΔΕφΑθ. 530/2007.

²² Βλ. ΣτΕ 249/2019.

²³ Βλ. ΣτΕ 2612/2018 (σκέψη 6).

²⁴ Βλ. τα άρθρα 53 επ. του Ν. 4055/2012.

²⁵ Βλ. ΣτΕ (μονομ.) 1657/2019 (σκέψη 12).

²⁶ Βλ. Γ. Αποστολάκη, «Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/tekmirio-athootitas-kai-astikes-diafores-enas-endo-nomologiakos-dialogos>.

²⁷ Βλ., συναφώς, τις διατάξεις των άρθρων 2 ΚΠολΔ και 3 ΚΔΔ.

²⁸ Βλ. ΔΠρωτΠειρ. 2203/2012, σκέψη 2: «...η δέσμευση των δικαστηρίων μιας δικαιοδοσίας από το δεδικασμένο των αποφάσεων των δικαστηρίων άλλης δικαιοδοσίας δεν αντίκειται στις διατάξεις των άρθρων 94 παρ. 1 και 96 παρ. 1 του Συντάγματος (βλ. άρθρ. 5 παρ. 2 ΚΔΔ, άρθρο 2 ΚΠολΔ), εφ' όσον πρόκειται για απολύτως ταυτόσημη παράβαση, αντίθετως εναρμονίζεται πλήρως προς το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος...».

όχι στο κεφάλαιο περί «Δεδικασμένου», όπως συνέβαινε με τις αντίστοιχες διατάξεις του προϊσχύσαντος άρθρου 120 του Κώδικα Φορολογικής Δικονομίας (ΚΦΔ)²⁹.

Μπορεί κανείς να διαπιστώσει όλα τα παραπάνω αναλύοντας τις σχέσεις, από τη μια, μεταξύ διοικητικής και πολιτικής δίκης (Α) και, από την άλλη, μεταξύ διοικητικής και ποινικής δίκης (Β).

Α. Οι σχέσεις μεταξύ διοικητικής και πολιτικής δίκης

Ως προς τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των πολιτικών δικαστηρίων ενώπιον των διοικητικών, πρέπει να τονιστεί ότι, καταρχήν, τον διοικητικό δικαστή δεσμεύουν οι διαπλαστικές αποφάσεις της εκούσιας ή αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας (τακτικής ή ειδικής διαδικασίας) ως προς το κύριο ζήτημά τους, δηλαδή την επελθούσα διάπλαση, όταν αυτό εμφανίζεται και ως προδικαστικό ζήτημα στο πλαίσιο διοικητικής δίκης, ανεξαρτήτως, μάλιστα, του είδους της διοικητικής διαφοράς. Η δέσμευση αυτή απορρέει από το *erga omnes* αποτέλεσμα των παραπάνω αποφάσεων, το οποίο, σε τελική ανάλυση, προβλέπουν διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου. Στις δε διαφορές ουσίας, ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η παραπάνω δέσμευση επιβεβαιώνεται και ρητώς στις διατάξεις του άρθρου 5, παρ. 2, ΚΔΔ³⁰, το οποίο, μετά την αντικατάσταση του άρθρου 123 του ΠΔ 1225/1981 από την παρ. 2 του άρθρου 12 του Ν. 3472/2006, εφαρμόζεται αναλογικώς και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου³¹. Περαιτέρω, αντίστοιχη δέσμευση πηγάζει και από τις βεβαιωτικές αποφάσεις της εκούσιας δικαιοδοσίας, εάν αναγνωρίζεται σε αυτές βεβαιωτική ή διαπιστωτική ενέργεια με ισχύ *erga omnes*, σύμφωνα, πάλι, με την ερμηνεία των εκάστοτε ρυθμίσεων του ουσιαστικού δικαίου³².

Αντιθέτως, στο πλαίσιο εκδίκασης των διοικητικών διαφορών ουσίας ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δεν δεσμεύουν, καταρχήν, τον διοικητικό δικαστή ούτε οι προδικαστικές κρίσεις των διαπλαστικών αποφάσεων των πολιτικών δικαστηρίων ούτε οι αναγνωριστικές ή καταψηφιστικές αποφάσεις τους της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας, ως προς το κύριο ζήτημά τους ή ως προς τα προδικαστικά ιδιωτικής φύσης ζητήματα, ως προς τα οποία μπορεί να πηγάζει δεδικασμένο κατά τις διατάξεις της πολιτικής δικονομίας. Ο διοικητικός δικαστής μπορεί να κρίνει αντιθέτως, υποχρεούται, όμως, να αιτιολογήσει ειδικώς την

²⁹ Ο Κώδικας Φορολογικής Δικονομίας κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν. 4125/1960 και μεταφέρθηκε στη δημοτική με το άρθρο μόνο του ΠΔ 331/1985.

³⁰ Βλ. Ευ. Παυλίδου, ό.π., σ. 8: «...η ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ, καθ' ο μέρος αφορά στις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, δεν έχει παρά δηλωτικό χαρακτήρα, αφού ακόμη και εάν καταργείτο, η μόνη περίπτωση δέσμευσης που καθιερώνεται για τον διοικητικό δικαστή θα εξακολουθούσε να υφίσταται, βάσει των σχετικών διατάξεων του ουσιαστικού δικαίου για τις διαπλαστικές αποφάσεις. Και εάν το συμπέρασμα αυτό ακούγεται προκλητικό, αρκεί η συγκριτική παρατήρηση των ακυρωτικών διαφορών, στις οποίες, παρά τη σιωπή του νομοθέτη στο π.δ. 18/1989, ουδέποτε υπήρξε αμφιβολία για τη δεσμευτικότητα των διαπλαστικών αποφάσεων της πολιτικής δικαιοσύνης...».

³¹ Βλ. Ελ.Συν Ολ. 271/2019.

³² Βλ. Ευ. Παυλίδου, Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, διδακτορική διατριβή, 2013, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/29153#page/385/mode/1up>, σ. 385 επ., ιδίως σ. 398.

απόφασή του³³. Μόνο στις ακυρωτικές διαφορές γίνεται δεκτό ότι δεσμεύουν τον διοικητικό δικαστή οι αποφάσεις που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν δεδικασμένο κατά τα άρθρα 321 επ. και 331 ΚΠολΔ³⁴. Ωστόσο, και η δέσμευση αυτή, στις όχι συχνές περιπτώσεις που όντως συντρέχουν οι προϋποθέσεις του δεδικασμένου³⁵, στηρίζεται στην αναλογική εφαρμογή των διατάξεων της πολιτικής δικονομίας, την οποία προβλέπει το άρθρο 40 του ΠΔ 18/1989³⁶.

Αντιστρόφως, ως προς τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων ενώπιον των πολιτικών, έχει κριθεί ότι τα πολιτικά δικαστήρια, πέρα από το διαπλαστικό αποτέλεσμα των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων, δεσμεύονται και από το δεδικασμένο που πηγάζει από τις τελευταίες, ως προς τα διοικητικής φύσης ζητήματα που αυτές επιλύουν, κυρίως ή παρεμπιπτόντως, προκειμένου να θεμελιώσουν την κρίση τους για το κύρος διοικητικής πράξης³⁷. Η παραπάνω δέσμευση φαίνεται να στηρίζεται όχι τόσο ευθέως στον σεβασμό του

³³ Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, «...[κ]ατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων όταν αυτές ισχύουν έναντι όλων. Αν δεν συντρέχει η προϋπόθεση αυτή, οι αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων δεν δεσμεύουν τα διοικητικά δικαστήρια, τα οποία μπορούν να κρίνουν αντιθέτως, υποχρεούνται όμως, αν η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου είναι τελεσίδικη, να αιτιολογήσουν ειδικώς την απόφασή τους, παραθέτοντας τους λόγους που οδήγησαν στο σχηματισμό αντίθετης κρίσεως επί του ίδιου ζητήματος και μεταξύ των ίδιων διαδίκων σε σχέση με την κρίση που περιέχεται στην τελεσίδικη απόφαση πολιτικού δικαστηρίου...» (βλ. ΣτΕ 1608/2016, σκέψη 5. Βλ. και ΣτΕ 3795/2014, 2924/2013, 2552/2013, 2262/2012, 1615/2011, 976/2011, 1500/2010, 1588/2009, 3530/2007, 1421/2007, 2420/2000. Βλ., επίσης, ΔΕφΑθ. 1115/2008).

³⁴ Συναφώς, γίνεται δεκτό ότι «...το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν είναι αρμόδιο για την επίλυση αμφισβητήσεων περί ιδιωτικών δικαιωμάτων, στην περίπτωση, όμως, αυτή - όταν, δηλαδή, ο αιτών επικαλείται απόφαση πολιτικού δικαστηρίου εξοπλισμένη με ισχύ δεδικασμένου - με την άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν γεννάται ιδιωτική διαφορά, αφού τα αρμόδια από το Σύνταγμα πολιτικά δικαστήρια έχουν ήδη επιλύσει τελεσίδικως την μεταξύ του αιτούντος και του Δημοσίου (ή ν.π.δ.δ. ή δημόσιας επιχείρησης) ιδιωτική διαφορά, ως προς το δικαίωμα κυριότητας επί του μεταβιβαζόμενου ακινήτου και το Συμβούλιο της Επικρατείας περιορίζεται μόνο στη διαπίστωση ότι τα πολιτικά δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει τελεσίδικως το δικαίωμα κυριότητας του αιτούντος επί του επιμάχου ακινήτου (ΣτΕ 2961/2016 επτ.)...» [βλ. ΣτΕ (7μ.) 988/2018, σκέψη 7].

³⁵ Βλ. Ευ. Παυλίδου, «Δογματικά και πρακτικά ζητήματα από τη διασταύρωση πολιτικής και διοικητικής δίκης», ό.π., σ. 10 επ..

³⁶ *Idem*, σ. 10 επ..

³⁷ Βλ. ΑΠ Ολ. 39/1988. Βλ. και ΑΠ 1305/1984, 1165/1990, 1501/1991, 603/2004, 1286/2011, 302/2011, 222/2018, 1366/2018, 169/2019. Βλ., επίσης, Ι. Δεληκωστόπουλου, Οι δικονομικοί λόγοι αναίρεσης. Κατά το άρθρο 559 ΚΠολΔ και σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 590 επ., Αθ. Β. Τσιρώνά, Οι συγκρούσεις λειτουργιών και δικαιοδοσιών & Η επίλυσή τους από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 181.

Ελλείψει δεσμευτικού δεδικασμένου που πηγάζει από απόφαση διοικητικού δικαστηρίου, τα πολιτικά δικαστήρια οφείλουν, δυνάμει του άρθρου 2 ΚΠολΔ, να ελέγχουν παρεμπιπτόντως τη νομιμότητα μιας διοικητικής πράξης, όταν από το κύρος της εξαρτάται η διάγνωση της ενώπιόν τους ιδιωτικής διαφοράς (βλ. ΑΠ Ολ. 1/2018). Πάντως, ως προς τις κανονιστικές διοικητικές πράξεις, η δυνατότητα παρεμπιπτόντως ελέγχου τους εκ μέρους των πολιτικών δικαστηρίων δεν γινόταν πάντοτε αναμφιβόλως δεκτή (βλ. ΑΠ 1077/2014), αλλά, τελικώς, επιβεβαιώθηκε όχι μόνο από το Συμβούλιο της Επικρατείας (βλ. ΣτΕ Ολ. 2307/2014), αλλά και από τον ίδιο τον Άρειο Πάγο (βλ. ΑΠ 52/2015). Βλ. Χ. Τσιμπούκη, «Παρεμπιπτόντως έλεγχος νομιμότητας κανονιστικών διοικητικών πράξεων και δεδικασμένο κατά τη διασταύρωση πολιτικής και διοικητικής δικαιοδοσίας», Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου 2015, σ. 539 επ.. Βλ. και Θ. Αντωνίου, «Η δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων να εκδικάζουν αγωγές των εργαζομένων στην Ε.Ρ.Τ. Α.Ε. και η δέσμευσή τους από το δεδικασμένο της Ολ. ΣτΕ 1901/2014. Μερικές σκέψεις με αφορμή την Εφ.Αν.Κρήτης 121/2014», Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου 2015, σ. 523 επ., ιδίως σ. 536 επ..

δεδικασμένου της διοικητικής δικαιοδοσίας όσο στην ιδιαίτερη σημασία που αποδίδεται στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 50, παρ. 5, του ΠΔ 18/1989, που ορίζει ότι το παραπάνω δεδικασμένο «ισχύει και σε κάθε υπόθεση ή διαφορά ενώπιον δικαστικής ή άλλης αρχής»³⁸.

B. Οι σχέσεις μεταξύ διοικητικής και ποινικής δίκης

Ως προς τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων ενώπιον των διοικητικών, παρά την αναφορά της νομολογίας των τελευταίων στην έννοια του «δεδικασμένου», είναι φανερό ότι η κατά περίπτωση αποδοχή της παραπάνω δεσμευτικότητας έχει υπερβεί τον θεσμό του δεδικασμένου, όπως αυτός προσδιορίζεται στο άρθρο 57 ΚΠΔ, και έχει υπαχθεί στο καθεστώς νομοθετικής διαρρύθμισης των δια-δικαιοδοτικών σχέσεων, υπό την επίδραση και της νομολογίας των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, ιδίως σε σχέση με την αρχή *ne bis in idem* και το τεκμήριο αθωότητας³⁹.

Τούτο ισχύει, ως προς τις διοικητικές διαφορές ουσίας, δυνάμει του άρθρου 5, παρ. 2, ΚΔΔ, το οποίο, αρχικώς⁴⁰, προέβλεπε ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονταν «από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη», όχι, όμως, και από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις⁴¹. Σε σχέση με τις τελευταίες, είχε κριθεί ότι τα διοικητικά δικαστήρια υπείχαν υποχρέωση μόνο συνεκτίμησής τους⁴². Η παραπάνω

³⁸ Βλ. ΑΠ Ολ. 39/1988 και ΑΠ 169/2019.

³⁹ Για τις διαφορές μεταξύ της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας, βλ. Ευ.-Ε. Κουλουμπίνη, «Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπλοιο “ποινική – δημοσιονομική δίκη”», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», ό.π., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/kouloubini_2019.pdf.

⁴⁰ Πριν τροποποιηθεί από το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016, το άρθρο 5, παρ. 2, ΚΔΔ είχε αντικαταστήσει τις αντίστοιχες (βλ. ΣτΕ 3606/2004, σκέψη 4) διατάξεις του άρθρου 120, παρ. 3, ΚΦΔ, απαλείφοντας την αναφορά στις επιβληθείσες με την καταδικαστική απόφαση ποινές.

⁴¹ Βλ. ΣτΕ 461-463/1987 και 2563/1994, σύμφωνα με τις οποίες οι αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, καταρχήν, δεν δημιουργούν δεδικασμένο για τον διοικητικό δικαστή στις φορολογικές διαφορές.

⁴² Βλ. ΣτΕ Ολ. 1741/2015. Βλ. και ΣτΕ (7μ.) 1522/2010, ΣτΕ (7μ.) 2067/2011, ΣτΕ 3457/2012, 4167/2012, ΣτΕ (7μ.) 434/2017, ΣτΕ 297/2019 κ.ά.. Συναφώς, είχε κριθεί ότι η συνεκτίμηση αυτή δεν απαιτείται να εξαγγέλλεται ρητώς, αλλά αρκεί να συνάγεται από το όλο περιεχόμενο της απόφασης του δικαστηρίου της ουσίας [πρβλ. ΣτΕ 2543/2015, 1758/2014, 2978/2011, ΣτΕ (7μ.) 2067/2011, ΣτΕ (7μ.) 1522/2010, ΣτΕ 2447/2009, 3560/2007, 422/2007, ΣτΕ Ολ. 990/2004, ΣτΕ 3900/1999 και 837/1996. Βλ. και ΔΕφΑθ. 258/2017]. Εξάλλου, ο διοικητικός δικαστής δεν υποχρεούται να εξετάσει αυτεπαγγέλτως το ζήτημα εάν έχει καταστεί αμετάκλητη η ποινική απόφαση που του έχει προσκομισθεί παραδεκτώς (βλ. ΣτΕ 70/2019). «...Όπως δε έχει κριθεί (βλ. ΣτΕ 1993/2016, 2403, 221/2015 κ.ά.), το αμετάκλητο τυχόν προηγηθείσης σχετικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου λαμβάνεται υπ' όψη από το διοικητικό δικαστήριο μόνον όταν προβάλλεται προσηκόντως εκ μέρους των διαδίκων, αυτεπαγγέλτως δε, κατά την ρητή διάταξη της παρ. 4 του ίδιου ως άνω άρθρου 5 του Κώδικα, μόνον «εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας». Συνεπώς, όταν μεταξύ των στοιχείων υποθέσεως περιλαμβάνεται απόφαση πρωτοβαθμίου ή δευτεροβαθμίου ποινικού δικαστηρίου και δεν προβάλλεται ούτε προκύπτει ότι αυτή κατέστη αμετάκλητη, το διοικητικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να εκδώσει προδικαστική απόφαση προκειμένου να διαπιστώσει εάν τυχόν αυτή κατέστη αμετάκλητη ούτε, άλλωστε, υποχρεούται να ερευνησει αυτεπαγγέλτως το θέμα αυτό. Κατ' ακολουθία, εάν δεν έχει γίνει επίκληση και προσκόμιση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου των στοιχείων περί του αμετακλήτου ποινικής απόφασης, δεν πληρούται η αντίστοιχη προϋπόθεση για την εφαρμογή και, περαιτέρω, για την διαπίστωση της παραβίασεως της ως

διαφοροποίηση μεταξύ καταδικαστικών και αθωωτικών αποφάσεων, η οποία κρίθηκε ότι δεν προσκρούει στα άρθρα 4, παρ. 1, και 20, παρ. 1, του Συντάγματος⁴³, αμβλύθηκε με το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016. Το άρθρο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, της 27^{ης}.9.2007, στην υπόθεση *Σταυρόπουλος κ. Ελλάδος*, προσέθεσε, στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 ΚΔΔ, τη διάταξη ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται και «από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης»⁴⁴.

άνω διατάξεως του ΚΔΔ καθώς και των επιταγών του *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας (ΣτΕ 2926/2017, 1993/2016, 2403/2015, 1879/2014, 1325/2013)...» (βλ. ΣτΕ 2103/2018, σκ. 8).

⁴³ Βλ. ΣτΕ Ολ. 1741/2015. Βλ. και ΔΕφΑθ. 1172/2016, σκέψη 6: «Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ καταδικαστικών και αθωωτικών αποφάσεων δεν προσκρούει στα άρθρα 4 παρ.1 και 20 παρ.1 του Συντάγματος. Τούτο δε, εν όψει των διαφορών μεταξύ ποινικής και διοικητικής δίκης και ιδία εν όψει της διαφοροποιήσεως των κανόνων αποδείξεως που διέπουν τις δύο αυτές κατηγορίες δικών, όπως τους διαμόρφωσε η νομολογία. Ούτω στην ποινική δίκη, επί αμφιβολιών ως προς την ενοχή του κατηγορουμένου, αυτός κηρύσσεται αθώος κατ' εφαρμογή της αρχής *in dubio pro reo*, ενώ στην διοικητική δίκη δεν ισχύει η αρχή αυτή, για την ακύρωση δε ή την μεταρρύθμιση της διοικητικής κυρώσεως ο διοικητικός δικαστής πρέπει να σχηματίζει πλήρη και βεβαία δικανική πεποίθηση για την μη διάπραξη της παραβάσεως. Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι για τον ποινικό δικαστή η αθώωση του κατηγορουμένου είναι ευχερεστέρα από την καταδίκη του, διότι επί της δευτέρας απαιτείται πλήρης βεβαίωση του δικαστού και δη περί διάφορα στοιχεία του εγκλήματος αφορώντα είτε στην αντικειμενική είτε στην υποκειμενική υπόσταση αυτού. Πρέπει, επί πλέον, να τονισθεί ότι επί αθωωτικής αποφάσεως δεν είναι υποχρεωμένος ο δικαστής να διακρίνει ρητώς στο κείμενο αυτής μεταξύ αθωώσεως οφειλομένης σε πλήρη βεβαιότητα και αθωώσεως οφειλομένης σε αμφιβολίες. Απλώς, η τυχόν ειδικότερη αναφορά στην ποινική απόφαση ότι η αθώωση γίνεται λόγω αμφιβολιών, αποτελεί πρόσθετο επιχείρημα ότι δεν είναι δυνατόν να γεννηθεί δέσμευση του διοικητικού δικαστού από την αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση (πρβλ. Ολ.ΣτΕ 1714/2015)...». Βλ., *contra*, ΔΠρωτΠειρ. 1013/2012 (μειοψ.) και 2917/2012 (μειοψ.).

⁴⁴ Πάντως, ζήτημα τίθεται εάν και υπό το νέο καθεστώς ισχύει ότι το διοικητικό δικαστήριο, καιτοι δεν δεσμεύεται από αθωωτική ποινική απόφαση η οποία δεν έχει καταστεί αμετάκλητη, «...οφείλει να τη συνεκτιμήσει, ακόμα και κατά τρόπο γενικό ή και δίχως πανηγυρική εξαγγελία περί τούτου, έχοντας σε κάθε περίπτωση τη δυνατότητα να αποστεί από τις σχετικές ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή, δοθέντος, άλλωστε, ότι τέτοια ποινική απόφαση δεν παράγει δεδικασμένο, σύμφωνα με το άρθρο 57 παρ. 1 και 3 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (βλ. ΣτΕ 3051/2017 7μ., 1018/2017)...» (βλ., ως προς το προϊσχύσαν καθεστώς, ΣτΕ 70/2019, σκέψη 5).

Ζήτημα τίθεται, επίσης, εάν το άρθρο 5, παρ. 2, ΚΔΔ, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016, αφορά και τη δέσμευση από αθωωτικές αποφάσεις λόγω αμφιβολιών. Η άποψη που δίδει αρνητική απάντηση, συρρικνώνοντας το πεδίο εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, επισημαίνει ότι η απαλλαγή λόγω αμφιβολιών συναρτάται με το υψηλότερο επίπεδο απόδειξης της παράβασης που διέπει την ποινική δίκη (βλ. Α. Δεδούλη-Λαζαράκη - Κ. Μουρτίδη, «Η αρχή *ne bis in idem* στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ και το πολλαπλό τέλος επί λαθρεμπορίας κατά τον Εθνικό Τελωνειακό Κώδικα», ΔΕΕ 3/2018, σ. 313 επ., ιδίως σ. 325). Την άποψη αυτή δεν φαίνεται να συμεριζεται η νομολογία. Συναφώς, το Ελεγκτικό Συνέδριο έκρινε ότι δεσμεύεται από την αθωωτική ποινική απόφαση, εάν τα πραγματικά περιστατικά για τα οποία διώχθηκε το προτεινόμενο προς καταλογισμό πρόσωπο ταυτίζονται πλήρως με αυτά στα οποία στηρίζεται ο καταλογισμός του, έστω και εάν αθωώθηκε λόγω αμφιβολιών (βλ. ΕλΣυν Ολ. 124/2017). Το δε Συμβούλιο της Επικρατείας, στη νομολογία του που αφορά το καθεστώς πριν την επίμαχη τροποποίηση του άρθρου 5, παρ. 2, ΚΔΔ, επικαλείται πάντοτε τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ως προς το τεκμήριο αθωότητας, σύμφωνα με την οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι αθωωτικές αποφάσεις λόγω αμφιβολιών (βλ. ΣτΕ 70/2019, 297/2019, 537/2019 κ.ά.).

Περαιτέρω, τόσο υπό το προηγούμενο [βλ. ΣτΕ 297/2019, 2099/2018, ΣτΕ (7μ.) 1102-1104/2018, ΣτΕ (7μ.) 167-169/2017, ΣτΕ 3264/2014. Βλ. και ΔΕφΘεσ. 2391/2018] όσο και υπό το νέο καθεστώς (βλ. ΔΕφΑθ. 1904/2019, 3478/2018, ΔΕφΘεσ. 223/2019 κ.ά.) της παραγράφου 2 του άρθρου 5 ΚΔΔ, έχει γίνει δεκτό ότι το διοικητικό δικαστήριο δεν δεσμεύεται από τυχόν αμετάκλητη απόφαση ή αμετάκλητο βούλευμα που παύει τη σχετική ποινική δίωξη εναντίον του προσφεύγοντος λόγω παραγραφής του ποινικού αδικήματος [πρβλ. ΑΠ 302/2016, Χ. Δ. Γιαλαμά, «Ζητήματα από τη δεσμευτική εμβέλεια των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ πολιτικής και ποινικής δίκης (Με αφορμή τις

Η δια-δικαιοδοτική δέσμευση καθ' υπέρβαση της λογικής του δεδικασμένου λαμβάνει χώρα και μέσω ειδικότερων διατάξεων που αφορούν τις διαφορές ουσίας⁴⁵ ή τις υπαλληλικές ή ακυρωτικές διαφορές που διέπονται από το ΠΔ 18/1989 ή μέσω του ελέγχου της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων, ο οποίος, στο πεδίο των ακυρωτικών διαφορών, υποκαθιστά την απουσία διάταξης αντίστοιχης του άρθρου 5, παρ. 2, ΚΔΔ⁴⁶, προσανατολιζόμενος ευθέως στην εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας⁴⁷.

Αντιστρόφως, ως προς τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων ενώπιον των ποινικών, έχει κριθεί ότι από απόφαση διοικητικού δικαστηρίου δεν μπορεί να πηγάσει απαγόρευση κίνησης ποινικής δίωξης λόγω δεδικασμένου, κατά τις παραγράφους 1 και 3 του άρθρου 57 ΚΠΔ⁴⁸. Εξάλλου, γίνεται δεκτό ότι, γενικότερα, ενόψει, ιδίως, της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων στην ποινική δίκη, τα ποινικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από αποφάσεις διοικητικών δικαστηρίων⁴⁹. Άλλωστε, η νομολογία⁵⁰ δεν φαίνεται να υιοθετεί τη θεωρητική άποψη ότι τέτοια δεσμευτικότητα θα μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να στηριχθεί στην αρχή *ne bis in idem*⁵¹.

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι η δια-δικαιοδοτική δεσμευτικότητα των δικαστικών αποφάσεων βασίζεται πρωτίστως σε ειδικούς κανόνες και αρχές που υπερβαίνουν τον θεσμό του δεδικασμένου. Αυτός ο περιορισμός της λειτουργικότητας του δεδικασμένου εντείνεται στο πλαίσιο του διαλόγου μεταξύ των εθνικών και των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων.

II. Ο διάλογος μεταξύ των εθνικών και των ευρωπαϊκών δικαστηρίων

Ο διάλογος των εθνικών δικαστών και, ιδίως, του διοικητικού δικαστή με τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια επηρεάζει, κατά τρόπο σημαντικό και σε διάφορα πεδία, τη δεσμευτικότητα του δεδικασμένου των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων (Α). Εντούτοις, οι όροι υπό τους οποίους διεξάγεται ο παραπάνω διάλογος των δικαστών είναι συχνά ασαφείς και ευμετάβλητοι (Β).

ΑΠ 715/2017, 1422/2017)», ΕλλΔνη 6/2018, σ. 1626 επ., ιδίως σ. 1635 επ., Χ. Πλατιά, «Το τεκμήριο αθωότητας και η εφαρμογή του στην πολιτική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», ό.π., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/platia_2_2019.pdf.

⁴⁵ Βλ., π.χ., το άρθρο 150, παρ. 5, του Ν. 2960/2001 («Εθνικός Τελωνειακός Κώδικας»).

⁴⁶ Βλ. Ευ. Παυλίδου, Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, ό.π., σ. 243.

⁴⁷ *Idem*, σ. 181 επ..

⁴⁸ Βλ. ΑΠ (ποιν.) 545/2017. Βλ. και Χ. Θ. Σεβαστιδή, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (ερμηνεία κατ' άρθρο), τόμος Ι, άρθρα 1-95, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 723, Ν. Βασιλειάδη, «Άρθρο 510 (Παραβίαση δεδικασμένου)», in: Λ. Μαργαρίτη (επ.), Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος ΙΙ (άρθρα 462-603), 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 1747 επ., ιδίως σ. 1759.

⁴⁹ Βλ. την ειδικότερη γνώμη που διατυπώθηκε στη σκέψη 4 της απόφασης ΣτΕ 123/2010.

⁵⁰ Βλ. ΑΠ (ποιν.) 1077/2012.

⁵¹ Βλ. Ν. Βασιλειάδη, ό.π., σ. 1759 επ..

A. Τα πεδία επιρροής του διαλόγου

Γενικώς, η επίδραση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και η διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επικαθορίζουν και, ενίοτε, ανατρέπουν τη δεσμευτικότητα του δεδουλευμένου στο εσωτερικό κάθε εθνικής δικαιοδοσίας, με αποτέλεσμα να επιτείνουν και την αμφισβήτηση της διαδικαιοδοτικής δεσμευτικότητάς του.

Συναφώς, η ανατροπή του δεδουλευμένου μπορεί να προκύψει, ιδίως, από το ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, το οποίο ασκείται κατά δικαστικής απόφασης για την οποία κρίθηκε, με απόφαση του ΕΔΔΑ, ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση της ΕΣΔΑ. Το ένδικο αυτό μέσο σταδιακώς προβλέφθηκε πλήρως σε όλες τις δικαιοδοσίες⁵², με εξαίρεση την πολιτική δίκη, στην οποία περιορίστηκε μόνο στις αποφάσεις εκούσιας δικαιοδοσίας⁵³, λόγω της ανάγκης σταθερότητας των εννόμων καταστάσεων στο ιδιωτικό δίκαιο και της προστασίας των δικαιωμάτων προσώπων τρίτων σε σχέση με τα διάδικα μέρη ενώπιον του ΕΔΔΑ. Άλλωστε, έχει κριθεί ότι ούτε η έκδοση καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ δημιουργεί λόγο αναψηλάφησης, κατά το άρθρο 544 ΚΠολΔ⁵⁴.

Στο ενδο-δικαιοδοτικό επίπεδο, επίσης, το ΔΕΕ έχει δεχθεί ότι η δεσμευτικότητα του δεδουλευμένου των εθνικών δικαστικών αποφάσεων, ενώ, καταρχήν, διασφαλίζεται δυνάμει θεμελιώδους αρχής και του ενωσιακού δικαίου⁵⁵, υποχωρεί στην περίπτωση στην οποία εθνική απόφαση εκδόθηκε κατά παράβαση της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁶ και, γενικότερα, στις περιπτώσεις που αυτό επιβάλλεται από τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας⁵⁷.

⁵² Το εν λόγω ένδικο μέσο προβλέφθηκε, για τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, στο άρθρο 105Α ΚΔΔ με το άρθρο 23 του Ν. 3900/2010, για το Ελεγκτικό Συνέδριο, στο άρθρο 121Α του ΠΔ 1225/1981 με το άρθρο 75 του Ν. 4055/2012, και, για το Συμβούλιο της Επικρατείας, αρχικώς, νομολογιακώς [βλ. ΣτΕ (7μ.) 1992-1993/2016] και, ακολούθως, στο άρθρο 69Α του ΠΔ 18/1989 με το άρθρο 16, παρ. 1, του Ν. 4446/2016. Στην ποινική δίκη, το ίδιο ένδικο μέσο είχε ήδη προβλεφθεί στο άρθρο 525, παρ. 1, περ. 5 (πλέον περ. 6), ΚΠΔ με το άρθρο ενδέκατο του Ν. 2865/2000.

⁵³ Βλ. το άρθρο 29 του Ν. 4491/2017, το οποίο τροποποίησε το άρθρο 758 ΚΠολΔ.

⁵⁴ Βλ. ΑΠ 2071/2006 και 534/2015.

⁵⁵ Κατά τη νομολογία του ΔΕΕ, το ενωσιακό δίκαιο δεν επιβάλλει, καταρχήν, στα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες βάσει των οποίων δικαστική απόφαση περιβάλλεται με την ισχύ του δεδουλευμένου, μολονότι η μη εφαρμογή αυτή θα καθιστούσε δυνατή την άρση εσωτερικής κατάστασης μη συμβατής με το δίκαιο της Ένωσης (βλ., αντί άλλων, ΔΕΕ, 29.7.2019, C-620/17, Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelere, σκέψη 55).

⁵⁶ Βλ. ΔΕΕ, 18.7.2007, C-119/05, Lucchini.

⁵⁷ Βλ. ΔΕΕ, 3.9.2009, C-2/08, Fallimento Olimpiclub, σκέψεις 26 έως 32, και ΔΕΕ, 29.7.2019, C-620/17, Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelere, σκέψη 60. Βλ. και τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Η. Saugmandsgaard Øe, της 5^{ης} Ιουνίου 2018, στην υπόθεση C-234/17, ΧC κ.λπ., σημεία 58 επ..

Στο πλαίσιο αυτό, στο ελληνικό δίκαιο ανακύπτει προβληματισμός, ως προς την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας, από την απουσία πρόβλεψης αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, όχι μόνο σε περίπτωση μεταγενέστερης έκδοσης απόφασης του ΕΔΔΑ, αλλά και σε περίπτωση μεταγενέστερης απόφασης του ΔΕΕ (ιδίως επί προσφυγής παραλείψεως) με την οποία κρίθηκε ότι η επίμαχη απόφαση του εθνικού δικαστηρίου που παράγει δεδουλευμένο παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης (πρβλ. τις αμφιβολίες του Γενικού Εισαγγελέα Μ. Bobek, ως προς την περίπτωση των αποφάσεων του ΔΕΕ επί προδικαστικών ερωτημάτων, στις προτάσεις του, της 5^{ης} Φεβρουαρίου 2019, στην υπόθεση C-676/17,

Στο δια-δικαιοδοτικό επίπεδο, ειδικώς ως προς τις αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, η επίκληση της νομολογίας των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων ως προς την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας άλλοτε διαστέλλει και άλλοτε συστέλλει τη δεσμευτικότητα των αμετάκλητων καταδικαστικών ή αθωωτικών αποφάσεων ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, υπερβαίνοντας τη λογική του δεδικασμένου. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο μιας ταραχώδους νομολογιακής εξέλιξης που, όπως έδειξε και η πρόσφατη με αρ. 1771/2019 απόφαση του Β΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν είναι ούτε σαφής ούτε βέβαιη, σε μια σειρά αποφάσεων του ίδιου Τμήματος (ιδίως στις αποφάσεις

Călin, σημεία 66 επ., σε συνδυασμό με τις σκέψεις 34 επ. της από 11.9.2019 απόφασης του ΔΕΕ επί της ίδιας υπόθεσης. Βλ., πάντως, και τις αντιρρήσεις στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Η. Saugmandsgaard Øe, της 5^{ης} Ιουνίου 2018, στην υπόθεση C-234/17, ΧC κ.λπ., σημείο 63).

με αρ. 951/2018⁵⁸ και 1887/2018⁵⁹ της Επταμελούς Σύθεσης) έχει γίνει, εκτός των άλλων, κατ' αποτέλεσμα δεκτό, ότι, στο πλαίσιο αντιμετώπισης της λαθρεμπορίας,

⁵⁸ Στην απόφαση ΣτΕ Ολ. 1741/2015 έγινε, μεταξύ άλλων, δεκτό ότι «...η διαδικασία διοικητικής βεβαιώσεως της τελωνειακής παραβάσεως, που κατατείνει στην επιβολή του πολλαπλού τέλους, είναι αυτοτελής και διακεκριμένη σε σχέση με την αντίστοιχη ποινική διαδικασία. Η αυτοτέλεια των δύο διαδικασιών (ποινικής και διοικητικής) έχει την έννοια ότι το διοικητικό δικαστήριο, όταν αποφασίζει περί του αν ετελέσθη η διοικητική παράβαση, δεν δεσμεύεται από την τυχόν προηγηθείσα σχετική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, εκτός εάν πρόκειται για αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση, οπότε δεσμεύεται ως προς την ενοχή του δράστη. Παρά την μη δέσμευσή του, όμως, υποχρεούται να εκτιμήσει αυτήν κατά την διαμόρφωση της κρίσεώς του, χωρίς να απαιτείται πανηγυρική εξαγγελία περί τούτου...» (σκέψη 11). Ωστόσο, στη συνέχεια, ο διάλογος του διοικητικού δικαστή με το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ προώθησε και διαρρύθμισε σταδιακά (όχι πάντοτε με ενιαίο και γραμμικά εξελισσόμενο τρόπο) τη λήψη υπόψη από τον διοικητικό δικαστή των αθωωτικών ποινικών αποφάσεων ενόψει της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας (βλ. Ε. Νίκα, «Το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της εξέλιξης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας για την σφύρευση των φορολογικών / τελωνειακών κυρώσεων μετά την απόφαση 1741/2015 της Ολομελείας αυτού», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», ό.π., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/nika_2019.pdf, Π. Παναγιωτόπουλου, «Επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων για την αυτή παράβαση σε συνδυασμό με τη νομολογία εθνικών και ευρωπαϊκών Δικαστηρίων», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», ό.π., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/panagiotopoulos_2019kom.pdf, σ. 5 επ.). Στο πλαίσιο αυτό, το Συμβούλιο της Επικρατείας, αναφερόμενο στη νομολογία του ΕΔΔΑ, άρχισε να κάνει δεκτό, ως προς τη λαθρεμπορία και την επιβολή πολλαπλών τελών, ότι η επιβολή αυτή έχει ποινικό χαρακτήρα και ότι το διοικητικό δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη του την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου και να ακυρώνει το πολλαπλό τέλος, εφόσον πρόκειται για τα ίδια πραγματικά περιστατικά [βλ. ΣτΕ (7μ.) 1992/2016, ΣτΕ (7μ.) 680/2017, ΣτΕ 1778/2017, 2346/2017, 3174-5/2017, 3447/2017, 3449/2017, 3470-1/2017. Βλ. και Ε. Νίκα, ό.π.]. Εντούτοις, μετά από τις αποφάσεις που εξέδωσε το ΔΕΕ, στις 20 Μαρτίου 2018, στις υποθέσεις *Menci* (C-524/15), *Garlsson Real Estate κ.λπ.* (C-537/16) και *Di Puma* (C-596/16), το Συμβούλιο της Επικρατείας, αρχής γενομένης, κυρίως, από την απόφαση με αρ. 951/2018 (βλ. και ΣτΕ 837/2018), έκρινε, τελικώς, ότι το άρθρο 5, παρ. 2, ΚΔΔ, όπως το άρθρο αυτό ίσχυε πριν από την τροποποίησή του από το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016, είχε την έννοια ότι ο διοικητικός δικαστής «...δεν δεσμεύεται από την οικεία αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, αλλά υποχρεούται να τη συνεκτιμήσει και, δη, κατά τρόπο ειδικό, ώστε, εφόσον αποκλίνει από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή, να μην καταλείπονται εύλογες αμφιβολίες ως προς τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας που απορρέει από την τελική έκβαση της ποινικής δίκης (βλ. ΣτΕ 1102-1104/2018 7μ., 951/2018 7μ., 434/2017 7μ., 167-169/2017 7μ., 1992/2016 7μ.), στο πλαίσιο δε αυτό δεν αποκλείεται να στηρίζει την κρίση του περί διαπράξεως της αποδοθείσας παραβάσεως (και) σε στοιχεία που δεν είχε λάβει υπόψη του το ποινικό δικαστήριο (βλ. ΣτΕ 434/2017 7μ., 2503/2016, 2403/2015, 2069/2014) ή στον διαφορετικό (χαμηλότερο) βαθμό/επίπεδο αποδείξεως των παραβάσεων φοροδιαφυγής που ισχύει στη διοικητική δίκη σε σχέση με εκείνο που διέπει την ποινική δίκη για τα αντίστοιχα ποινικά αδικήματα (βλ. ΣτΕ 434/2017 7μ., 1992/2016 7μ.)...» (βλ. ΣτΕ 297/2019, σκέψη 5. Βλ. και ΣτΕ 537/2019). Στη δε απόφαση ΣτΕ (7μ.) 951/2018, κρίθηκε, επίσης, κατά πλειοψηφία, ότι, μετά την τροποποίησή της από το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016, «...η νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδαφ. β' του ΚΔΔ [...] έχει την έννοια ότι (α) το διοικητικό δικαστήριο δεσμεύεται από αμετάκλητη, καταδικαστική ή αθωωτική, απόφαση ποινικού δικαστηρίου, μόνον αν η ποινική απόφαση αφορά στην ίδια παράβαση, ως ιστορικό γεγονός, με εκείνη που καταλογίσθηκε στον προσφεύγοντα με την ένδικη διοικητική πράξη, με την οποία του επιβλήθηκε διοικητική κύρωση, και (β) η παραγόμενη δέσμευση αφορά στην «ενοχή» ή μη του προσφεύγοντος, ήτοι στο αξιόποινο ή μη της συμπεριφοράς του, και, συνακόλουθα, δεν καλύπτει την επιβολή δασμών και φόρων, που δεν έχουν το χαρακτήρα ποινής/κύρωσης για διοικητική παράβαση (ήτοι χαρακτήρα ανάλογο με το επαπειλούμενο στην ποινική δίκη μέτρο, ώστε να υπάρχει αναλογία μεταξύ της ποινικής διαδικασίας και της διοικητικής διαδικασίας και δίκης, ικανής να δικαιολογήσει τη δέσμευση), δεδομένου, άλλωστε, ότι (i) η αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή, θα κατέληγε στο (άτοπο και) ασύμβατο με το άρθρο 94 παρ. 1 του Συντάγματος αποτέλεσμα να αποφαίνεται εν τέλει ο ποινικός δικαστής, αντί για τον διοικητικό δικαστή που είναι ο “φυσικός” δικαστής των φορολογικών υποθέσεων, για τη νόμιμη ύπαρξη της φορολογικής υποχρέωσης, που αποτελεί το αντικείμενο της διοικητικής δίκης, και (ii) η γένεση των προβλεπόμενων στο νόμο φορολογικών υποχρεώσεων των διοικουμένων (η οποία διαπιστώνεται, στη συνέχεια, από τη Διοίκηση: βλ. ΣτΕ 2021/2010) δεν

προϋποθέτει υπαιτιότητα και, γενικότερα, παραβατική συμπεριφορά τους, αλλά στηρίζεται στην εξ αντικειμένου ύπαρξη της οριζόμενης στο νόμο φορολογητέας ύλης/πράξης. Το τελευταίο τούτο στοιχείο είναι, μάλιστα, ιδιαίτερα σημαντικό στις υποθέσεις λαθρεμπορίας [...] στις οποίες η τυχόν αμετάκλητη απαλλαγή του προσφεύγοντος από το οικείο ποινικό αδίκημα, ελλείπει απόδειξης (στο βαθμό που είναι αναγκαίος στην ποινική δίκη) δόλιας συμμετοχής του στην διαπραχθείσα λαθρεμπορία, ουδόλως συνεπάγεται και την απαλλαγή του από τα ποσά δασμών ή/και φόρων που αυτός οφείλει κατά το νόμο, σε σχέση με τα εμπορεύματα που συνιστούν το αντικείμενο της (αποδειχθείσας, κατά την αντικειμενική της υπόσταση) λαθρεμπορικής παράβασης. Επομένως, στο πλαίσιο διοικητικής διαφοράς από την επιβολή στον προσφεύγοντα πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας, καθώς και των δασμοφορολογικών επιβαρύνσεων που αντιστοιχούν στο αντικείμενο της, η αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση, για την ίδια λαθρεμπορική παράβαση, παράγει δέσμευση όσον αφορά τη νομιμότητα του καταλογισμού σε βάρος του πολλαπλών τελών (καθώς και τη νομιμότητα της τυχόν κήρυξης του ως συνυπεύθυνου για την πληρωμή του συνολικού ποσού των επιβληθέντων πολλαπλών τελών), πράγμα που οδηγεί στην ακύρωσή τους από το διοικητικό δικαστήριο (καθώς και στην ακύρωση της προαναφερόμενης συνευθύνου του), ήτοι σε αποτέλεσμα που αντανακλά τις επιταγές του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ, αλλά και τις απαιτήσεις των άρθρων 50 και 52 (παρ. 1) του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΕ (βλ. ΔΕΕ μειζ. συνθ. 20.3.2018, C-596/16 και C-597/16, *Di Puma & Zecca*, σκέψεις 38-45, σε συνδυασμό με ΔΕΕ μειζ. συνθ. 20.3.2018, C-524/15, *Menci*, σκέψεις 28-33, 46 και 52-53). Αντίθετα, σε σχέση με τον καταλογισμό των οφειλόμενων δασμών και φόρων, η τιαυτή απόφαση ποινικού δικαστηρίου δεν παράγει δέσμευση, αλλά, πάντως, πρέπει να συνεκτιμάται από τον διοικητικό δικαστή και, δη, ειδικώς, σύμφωνα με όσα έγιναν ερμηνευτικώς δεκτά στη σκέψη 7, στο πλαίσιο δε αυτό, ο διοικητικός δικαστής κρίνει την ουσία της υπόθεσης βασιζόμενος στην ενώπιόν του αποδεικτική διαδικασία, η οποία διέπεται από διαφορετικούς κανόνες (βλ. άρθρα 144 επ. του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας) σε σχέση με την αντίστοιχη ποινική (βλ. άρθρα 177 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας), μεταξύ άλλων, όσον αφορά τη χρήση, τη σημασία και το περιεχόμενο του μέσου της εξέτασης μαρτύρων στο ακροατήριο. Ενόψει και της διαφοράς των κανόνων απόδειξης και της αποδεικτικής διαδικασίας μεταξύ της διοικητικής και της ποινικής δίκης (πρβλ. ΣτΕ 1741/2015 Ολομ., 1992/2016 επταμ., 434/2017 επταμ.), ο διοικητικός δικαστής, εκτιμώντας διαφορετικά από τον ποινικό δικαστή τα πραγματικά περιστατικά της ενώπιόν του υπόθεσης, που δεν έχει “ποινική” φύση, κατά την ΕΣΔΑ, ως αφορώσα στην επιβολή φόρου, δεν παραβιάζει τις επιταγές που απορρέουν από το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ (πρβλ. ΣτΕ 1992/2016 επταμ., 434/2017 επταμ. και ΕΔΔΑ 18.12.2016, *Alkasi* κατά Τουρκίας 21107/07, σκέψεις 30-31, ΕΔΔΑ 14.10.2010, 29889/04, *Vanjak* κατά Κροατίας, σκέψη 68, ΕΔΔΑ 11.2.2003, *Y. v. Norway*, 56568/00, σκέψη 41 και ΕΔΔΑ decision 13.11.2003, 48518/99, *Lundkvist* κατά Σουηδίας), υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι η διατύπωση της απόφασής του δεν εξέρχεται των ορίων του διοικητικού δικαίου και της διοικητικής δίκης (πρβλ. ΕΔΔΑ 27.9.2007, *Σταυρόπουλος* κατά Ελλάδα, 35522/04, σκέψη 40) και, γενικότερα, δεν θέτει εν αμφιβόλω, κατά τρόπο σαφή, την ορθότητα της απαλλακτικής κρίσης στην οποία κατέληξε ο ποινικός δικαστής, βάσει της ενώπιόν του αποδεικτικής διαδικασίας (πρβλ. ΕΔΔΑ 18.12.2016, *Alkasi*, *op.cit.*, σκέψη 31). Τέλος, κατά τα κριθέντα στη σκέψη 7, ανακύπτει, καταρχήν, υποχρέωση του διοικητικού δικαστηρίου να συνεκτιμήσει ειδικώς (σε σχέση με την επιβολή τόσο των πολλαπλών τελών όσο και των δασμοφορολογικών επιβαρύνσεων) την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση, η οποία δεν αφορά στην ίδια λαθρεμπορική παράβαση, ως ιστορικό γεγονός, με εκείνη που αποδόθηκε στον προσφεύγοντα δια της ένδικης διοικητικής πράξης, αλλά απαλλάσσει τον προσφεύγοντα από ποινική κατηγορία συνδεδεμένη κατ’ ουσίαν με το αντικείμενο της διοικητικής δίκης...» (σκέψη 10. Βλ. και ΔΠρωτΑθ. 17778/2018).

⁵⁹ Στην απόφαση αυτή, το Συμβούλιο της Επικρατείας, αναφερόμενο και στις επιταγές του άρθρου 4, παρ. 1, του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ, αλλά και στις απαιτήσεις των άρθρων 50 και 52, παρ. 1, του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΕ, έκρινε ότι η διάταξη του άρθρου 5, παρ. 2, εδάφ. β’ ΚΔΔ έχει την έννοια, μεταξύ άλλων, ότι το διοικητικό δικαστήριο δεσμεύεται από αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου «... υπό την προϋπόθεση ότι η αμετακλήτως επιβληθείσα από το ποινικό δικαστήριο κύρωση, αυτοτελώς ορώμενη, είναι αποτελεσματική, αποτρεπτική και ανάλογη της σοβαρότητας της παράβασης (από απόψεως ποσού ή/και συνθηκών τέλεσής της) [...] [Ε]άν θεωρηθεί ότι η αμετακλήτως καταγνωσθείσα από το ποινικό δικαστήριο κύρωση είναι εμφανώς υπερβολικά ελαφριά σε σχέση με την αποδοθείσα παράβαση, ώστε να μην πληρούται η προαναφερόμενη προϋπόθεση, ο διοικητικός δικαστής δεν δεσμεύεται από την αμετάκλητη καταδικαστική ποινική απόφαση [...] αλλά [...] εκφέρει ίδια και αυτοτελή κρίση επί της υπόθεσης, χωρίς να δεσμεύεται από τις οικείες αμετάκλητες (νομικές και ουσιαστικές) εκτιμήσεις του ποινικού δικαστηρίου. Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να κρίνει τη διαφορά [...] υποχρεούται να συνεκτιμήσει ειδικώς την καταδικαστική ποινική απόφαση, όσον αφορά τις κρίσεις της περί της στοιχειοθέτησης της αντικειμενικής και της υποκειμενικής υπόστασης του

«...η μεν αμετάκλητη αθώωση από το ποινικό δικαστήριο, προσηκόντως ανακοινωθείσα στο Διοικητικό Εφετείο, οδηγεί στην ακύρωση του πολλαπλού τέλους, αλλά όχι της καταλογιστικής πράξεως φόρων [και] δασμών [...], η δε αμετάκλητη ποινική καταδίκη, δίχως να οδηγεί αναγκαστικώς σε ακύρωση του πολλαπλού τέλους, συνεκτιμάται από τον διοικητικό δικαστή για μια αναλογική συνολικώς κύρωση της παραβάσεως...»⁶⁰.

B. Οι όροι διεξαγωγής του διαλόγου

Οι όροι υπό τους οποίους διεξάγεται ο διάλογος των δικαστών δεν είναι σαφείς, ούτε σταθεροί. Η ασάφεια και η μεταβλητότητα των όρων διεξαγωγής του διαλόγου αυτού συνδέονται πρωτίστως με τις σύνθετες προϋποθέσεις και τις στρατηγικές που αναπτύσσει κάθε πλευρά για τη νομιμοποίηση των άλλων πλευρών του διαλόγου, καθώς καμία δικαιοδοσία, εθνική ή ευρωπαϊκή, δεν φαίνεται διατεθειμένη να δεχτεί ανεξαιρέτως τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των άλλων δικαιοδοσιών. Από τη μια, ο εθνικός δικαστής, που η απόφασή του να υποβάλει ή όχι προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ εξαρτάται συχνά από σκοπιμότητες, θέτει υπό όρους και τον διάλογό του με το ΕΔΔΑ, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο δικονομικός πλουραλισμός θα παρέμενε ιδιαίτερος περίπλοκος, ακόμη και αν σε εθνικό επίπεδο υιοθετούνταν ένα σύστημα ενιαίας δικαιοδοσίας. Ενδεικτικώς, αρκεί να αναφερθούν οι επτά προϋποθέσεις αποδοχής ως βάσιμης της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι οποίες τέθηκαν, κατά τρόπο πραιτορικό, με τις με αρ. 1992 και 1993/2016 αποφάσεις του εν λόγω Ανώτατου Δικαστηρίου⁶¹. Αυτοτελώς και συνδυαστικώς η, κατά περίπτωση, εξειδίκευση και εφαρμογή των εν λόγω προϋποθέσεων ουδόλως καθιστά προφανείς και προβλέψιμους τους όρους ανατροπής του δεδικασμένου εξαιτίας μεταγενέστερης καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ. Από την άλλη, και το ΔΕΕ θέτει όρους και αναπτύσσει στρατηγικές που δεν είναι ιδιαίτερος σαφείς. Το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, ενώ έχει δεχθεί ότι ο εθνικός δικαστής είναι ο μόνος αρμόδιος να διαγιγνώσκει εάν, στο εθνικό δίκαιο, συντρέχει περίπτωση δεδικασμένου, δεν διστάζει συχνά να υποδεικνύει στο εθνικό δικαστήριο ποια ερμηνεία του εθνικού δικαίου θα εκπλήρωνε την υποχρέωσή του να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης⁶². Στο πλαίσιο αυτό, η αποσαφήνιση της έννοιας του εθνικού δικαίου περί δεδικασμένου μπορεί να γίνει αντικείμενο διαρκούς διαπραγματεύσεως μεταξύ των εθνικών δικαστών και του ΔΕΕ.

αδικήματος, όπως, άλλωστε, οφείλει να πράττει και σε σχέση με τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις...» (σκέψη 9).

⁶⁰ Βλ. Ε. Νίκα, ό.π., σ. 6.

⁶¹ Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν, μεταξύ άλλων, τη συνάφεια της διαπιστωθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης διάταξης της ΕΣΔΑ με την προσβαλλόμενη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, τη σχέση της επίμαχης απόφασης του ΕΔΔΑ με το Σύνταγμα, το διεθνές και το ενωσιακό δίκαιο, τη στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος με την ανάγκη εκτέλεσης της απόφασης του ΕΔΔΑ, την αξιολόγηση εάν η τελευταία είναι εμφανώς ελλιπής, ασαφής ή/και αυθαίρετη ως προς τη νόμιμη (ή/και την πραγματική) βάση της, λαμβανομένων, ιδίως, υπόψη των κριτηρίων εκτίμησης που συνάγονται από την οικεία νομολογία του ίδιου του ΕΔΔΑ αλλά και του ΔΕΕ, την ύπαρξη τυχόν οψιγενών στοιχείων και, τέλος, την ενδεχόμενη μεσολάβηση πράξης κρατικού οργάνου, με την οποία να θεραπεύεται κατ' ουσίαν η διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση (βλ. Ι. Δημητρακόπουλου, «Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας», ΤοΣ 3/2017, σ. 805 επ., C. Yannakopoulos, « Un 'dialogue vivant' des juges hante le droit européen ! », in: E. Saulnier-Cassia, « Jurisprudences nationales intéressant le droit de l'Union européenne », RTDE 1/2017, σ. 107 επ.).

⁶² Βλ., ενδεικτικώς, ΔΕΕ, 17.10.2018, C-167/17, Klohn, σκέψεις 66-70.

Η ασάφεια και η μεταβλητότητα των όρων διεξαγωγής του διαλόγου των δικαστών συνδέεται, σε τελική ανάλυση, με το γεγονός ότι ο διάλογος αυτός δεν γνωρίζει ιεραρχικά όρια και τυπικούς κανόνες άρσης των συγκρούσεων, ενώ, παράλληλα, διαβρώνει τις δομές ιεράρχησης και συντονισμού των εθνικών δικαστηρίων. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα τον κίνδυνο γεωμετρικού πολλαπλασιασμού των ερμηνευτικών αποκλίσεων. Η σκέψη 11 της με αρ. 1771/2019 πρόσφατης απόφασης του Β΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία η σχετική υπόθεση παραπέμπεται στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου, αποτυπώνει, με χαρακτηριστικό τρόπο, τη δικονομική βαβέλ που έχει προκληθεί στο πλαίσιο εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* αναφορικά με τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων ενώπιον των διοικητικών: «...Επειδή, συμφώνως προς τα ανωτέρω, ο λόγος αναιρέσεως περί παραβάσεως του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (και, συναφώς του άρθρου 6 παρ. 2 αυτής) θα έπρεπε να απορριφθεί. Όμως, εν όψει της σπουδαιότητας των ως άνω ζητημάτων ερμηνείας του άρθρου 96 του Συντάγματος και της αρχής *ne bis in idem* η οποία έχει ερμηνευθεί με ουσιωδώς διαφορετικό τρόπο από διάφορα ανώτατα ή συνταγματικά δικαστήρια, ενωσιακά και μη, της αντίθεσης της πλειοψηφίας της παρούσας απόφασης με σειρά αποφάσεων του Β΄ Τμήματος (βλ. ενδεικτικά ΣΕ 951/2018 7μ.), της αντίθεσης των τελευταίων με την μη ανατραπείσα απόφαση 1741/2015 της Ολομελείας του Δικαστηρίου και της μη συμβατότητάς τους με πάγια νομολογία του Δ΄ Τμήματος (σχετ. ΣΕ 3473/2017, 7μ., 134, 993/2018, κ.ά.), καθώς και των διαπιστωμένων αποκλίσεων ως προς τα επίδικα ζητήματα μεταξύ της νομολογίας του ΔΕΕ και εκείνης του ΕΔΔΑ, το Τμήμα κρίνει ότι τα ζητήματα αυτά για λόγους ασφαλείας δικαίου (πρβλ. και απόφαση ΕΔΔΑ Σινέ Τσαγκαράκη Α.Ε.Ε. κατά Ελλάδα της 23-05-19 R. 17257/13), πρέπει να παραπεμφθούν προς επίλυση στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου...»⁶³.

Ενόψει των παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι ο διάλογος των δικαστών επιτείνει όχι μόνον την υπέρβαση του δεδικασμένου, αλλά και την αμηχανία ως προς την τελική διαρρύθμιση της δεσμευτικότητας των αποφάσεων, τόσο σε ενδο-δικαιοδοτικό όσο και σε δια-δικαιοδοτικό επίπεδο⁶⁴.

⁶³ Βλ. και, ως προς την ασάφεια των επιμέρους «κριτηρίων Engel» για τον χαρακτηρισμό μιας διαφοράς ως «ποινικής», Χ. Χρυσανθάκη, «Η νομική δέσμευση του 'πειθαρχικού' δικαστή από τις [αθωωτικές] αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων. Η όσμωση εθνικού δικαίου και ΕΔΔΑ: Σκέψεις για μια πρόταση άρσης των τριβών», ΘΠΔΔ 5/2017, σ. 401 επ., Α. Δεδούλη-Λαζαράκη - Κ. Μουρτίδη, ό.π., σ. 315 επ., και, ως προς τις -έστω εν μέρει- διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν υιοθετήσει το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ αναφορικά με την κανονιστική σημασία της αρχής *ne bis in idem*, Ο. Τσόλκα, «Οι σύγχρονες εξελίξεις του δια-δικαιοδοτικού "διαλόγου" μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ για την εφαρμογή της αρχής "ne bis in idem" επί του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», ό.π., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/tsolka_2019.pdf.

⁶⁴ Η αμηχανία αυτή αναπαράγεται και επιτείνεται σε διάφορα σύνθετα ερμηνευτικά ερωτήματα που θα μπορούσε κανείς να θέσει. Για παράδειγμα, λαμβάνοντας υπόψη ότι, κατά τα προαναφερθέντα, στην πολιτική δικαιοσύνη, δεν έχει προβλεφθεί γενικώς η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας, ούτε γίνεται δεκτό ότι η έκδοση καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ δημιουργεί λόγο αναηλέφησης, ο ακυρωτικός διοικητικός δικαστής, εφαρμόζοντας αναλογικώς τον ΚΠολΔ δυνάμει του άρθρου 40 του ΠΔ 18/1989, δύναται άραγε, στο πλαίσιο αίτησης επανάληψης της διαδικασίας κατά απόφασής του, να παρακάμψει, ως αντίθετο με καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, το δεδικασμένο πολιτικού δικαστηρίου που ο ίδιος διοικητικός δικαστής είχε δεχτεί ως δεσμευτικό με την προσβαλλόμενη απόφασή του; Δεν είναι διόλου προφανές ούτε ποια πρέπει να είναι ούτε ποια θα ήταν τελικώς η

Συμπεράσματα

Από την προηγηθείσα ανάλυση προκύπτει ότι ο βαθμός της, κατά περίπτωση, επίδρασης της μιας δικαιοδοσίας στην άλλη παραμένει αβέβαιος και απρόβλεπτος, γεγονός που αποτελεί ένα χαρακτηριστικό σύμπτωμα της συνταγματικής απορρύθμισης που επικρατεί στην Ευρώπη.

Ενόψει αυτής της απορρύθμισης, η οποία, μάλλον, θα εντείνεται όσο η εθνική συνταγματική τάξη έχει υπερκεραστεί χωρίς να ολοκληρώνεται η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶⁵, είναι δύσκολο κανείς, υιοθετώντας έναν *δικαιοδοτικό κυριαρχισμό (souverainisme)*, να υπερασπιστεί τη δεσμευτικότητα του δεδικασμένου ως αναπόδραστη και απολύτως λειτουργική.

Η αντιμετώπιση των ζητημάτων που εγείρονται επιβάλλει, πολύ συχνά, την υπέρβαση των εννοιολογικών στοιχείων του δεδικασμένου (του απρόσβλητου της απόφασης, της ταυτότητας αντικειμένου και της ταυτότητας προσώπων) και την προσφυγή στους λοιπούς κανόνες, αρχές και έννοιες που υπηρετούν την ασφάλεια δικαίου και την ορθή απονομή της δικαιοσύνης και, ιδίως, στην αρχή *ne bis in idem* και στο τεκμήριο αθωότητας. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι, και στη νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με την ασφάλεια δικαίου που απαιτεί η εγγύηση δίκαιης δίκης, αποδίδεται σταδιακά μεγαλύτερη σημασία στην απαγόρευση της έκδοσης μεταγενέστερης απόφασης που παρέχει «δεύτερη ευκαιρία» για την επίλυση παρόμοιων ζητημάτων με εκείνα που τέθηκαν σε μια πρώτη απόφαση μεταξύ των ίδιων διαδίκων, ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν συντρέχει δεδικασμένο υπό στενή έννοια⁶⁶.

Στο παραπάνω πλαίσιο, πριν από όλα απαιτείται η εξοικείωση κάθε δικαστή όχι μόνο με τα ποικίλα δεδομένα των εμπλεκόμενων δικαιοδοσιών αλλά και με τις σύνθετες και ρευστές μεθόδους και τεχνικές βάσει των οποίων διενεργείται ο διάλογος μεταξύ των εθνικών και των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Κοντολογίς, στις μέρες μας, προκειμένου να επιτευχθεί μια -έστω ευέλικτη- ασφάλεια δικαίου, ο φυσικός δικαστής καλείται μάλλον να έχει υπερφυσικές ικανότητες, να είναι πράγματι ένας Ηρακλής, όπως έλεγε ο R. Dworkin.

απάντηση της νομολογίας στο ερώτημα αυτό (πρβλ. την απόφαση ΣτΕ 1771/2019, στη σκέψη 8 της οποίας αναφέρεται: «...βλ. [...] ΔΕ Πειραιώς 1831/2011 που ρητά αρνήθηκε να λάβει υπ' όψη αθωωτική απόφαση, ακριβώς με την αιτιολογία ότι το ποινικό δικαστήριο παραβίασε το ενωσιακό δίκαιο...»).

⁶⁵ Βλ. C. Yannakopoulos, *La déréglementation constitutionnelle en Europe*, ό.π..

⁶⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, 31.5.2012, *Esertas κ. Λιθουανίας*, αρ. 50208/06. Στην απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ έκανε δεκτό ότι «μια κατάσταση στην οποία η εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών μιας υπόθεσης με τελεσίδικη απόφαση απορρίπτεται στη συνέχεια από τα δικαστήρια στο πλαίσιο νέας διαδικασίας μεταξύ των ίδιων διαδίκων είναι παρόμοια με την κατάσταση στην οποία, μετά την επανάληψη της διαδικασίας, μια δεσμευτική και εκτελεστή απόφαση αναιρείται στο σύνολό της» (σκέψη 25). Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι μια τέτοια κατάσταση μπορεί ομοίως να συνιστά παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου, κατά παράβαση του άρθρου 6, παρ. 1, της ΕΣΔΑ. Βλ., επίσης, σχετικώς, τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα E. Tanchev, της 11^{ης} Απριλίου 2018, στην υπόθεση C-600/16 P, *National Iranian Tanker Company* κατά Συμβουλίου, σημείο 118.